

Концептуальні підходи щодо формування поняття «медичне право» у сучасній юридичній науці

У статті здійснена загальнотеоретична характеристика медичного права як комплексної галузі права, а також проведений аналіз існуючих наукових позицій щодо його розуміння та значення.

Ключові слова: охорона здоров'я, галузь права, медичне право, комплексна галузь права.

Визнання людини найвищою соціальною цінністю, а також проголошення у 1996 році соціальних прав на конституційному рівні стало визначальною подією та поштовхом до радикальних змін у різних сферах суспільного життя України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Проблема гарантування соціальних прав займає важливе місце серед актуальних питань правової науки, що обумовлює необхідність суттєвої трансформації як сучасного законодавства, так і всієї правової системи. В. Скомороха слушно вказує на те, що соціально-правова держава – це реальне втілення ідей і принципів конституціоналізму. Її метою є досягнення загального блага, утвердження соціальної справедливості. Знаковим є те, що демократичні держави не лише декларують права і свободи, але й встановлюють на конституційному та законодавчому рівнях правові механізми їх захисту, без яких конкретні права і свободи, зокрема соціальні, можуть залишатися лише гаслами [1, с. 3-6].

Одним із найважливіших соціальних прав в Україні визначено право кожного на **охорону здоров'я**, медичну допомогу та медичне страхування (стаття 49 Конституції України). Відповідно до положень Основного Закону, здоров'я людини поряд з життям, честю та гідністю визнається найвищою соціальною цінністю (стаття 3 Конституції України). За сучасних умов, коли медичні технології набули стрімкого розвитку, а реальний стан здоров'я

населення, при цьому, невпинно погіршується (як внаслідок об'єктивних, незалежних від самої людини обставин – екологічної та економічної ситуації, невпинного розвитку сучасних технологій, так і суб'єктивних – нераціональне харчування, малорухомий спосіб життя, погані звички), права людини у сфері **охорони здоров'я** привертають до себе все більшу увагу та набувають актуальності. Поряд з цим варто відмітити, що сучасна людина не обмежується лише знаннями про вищезгадані права, а намагається володіти інформацією про реальний стан **охорони здоров'я** в Україні, про реальні можливості реалізувати свої права в даній сфері й у разі необхідності їх захистити. Таким чином, проблеми правового регулювання питань медичної діяльності мають неабияку актуальність як для юристів, так і медиків, як практикуючих, так і теоретиків.

Вважається, що поштовхом до активного дослідження питань **медичного права** стала шоста сесія Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, що відбулась у 1953 році і на якій за ініціативою уряду Бельгії була прийнята резолюція № 6.40, якою запропоновано організувати вивчення проблем міжнародного медичного права [2, с. 19]. Бельгієць Рафаель Діркенс (06.11.1925 – 06.05.2009) зумів передбачити можливість злиття медичної науки і права, зародження **медичного права**, науки, покликаної не примножувати теоретичні надбання, а виробити практичні положення і рекомендації, які сприятимуть ефективному застосуванню наукових досягнень на практиці, в конкретній сфері людської діяльності – медичній. Саме завдяки Р. Діркенсу у 1967 році була створена Всесвітня асоціація медичного права [3, с. 154-155].

Сучасна юридична наука за останні 10 років поповнилась рядом наукових публікацій, так чи інакше пов'язаних з проблемами становлення та перспективами розвитку **медичного права** в Україні. Наукові підходи у сфері аналізу медичного права не відрізняються єдністю та впорядкованістю. Плюралізм думок, які лежать у площині досліджень вищезазначеного питання, має яскраво виражений характер, однак усі вони спрямовані на

обґрунтування місця **медичного права** в правовій системі. Теоретичне підґрунття для розвитку українського **медичного права** становлять праці таких учених: Н.Б. Болотіної, О.Є. Боброва, В.Д. Волкова, Ю.В. Вороненко, З.С. Гладуна, Р.Ю. Гревцової, Л.М. Дешко, В.Ф. Москаленко, Я.Ф. Радиша, І.Я. Сенюти, С.Г. Стеценко та інших. Слід відмітити, що важливе значення для становлення **медичного права** в Україні мають і наукові дослідження російських науковців, зокрема – В.І. Акопова, М.С. Малєїна, М.М. Малєїної, О.М. Піщити, В.П. Сальнікова, М.Ю. Федорової та інших.

Мета даної статті полягає у здійсненні комплексного аналізу наукових досліджень сутності поняття «**медичне право**» та формулювання його дифініції з урахуванням сучасних умов розбудови соціально-правової держави.

Дискусії з приводу галузевої належності відносин, що виникають у сфері **охорони здоров'я**, призвели до формування цілком протилежних наукових поглядів. Ще за радянського періоду група вчених-юристів обстоювала позицію, відповідно до якої норми права, що регулюють відносини у галузі охорони здоров'я, відносяться до цивільно-правових норм. Такі науковці, як В.Л. Суховерхий, А.М. Савицька, М.С. Малєїн свою позицію обґрунтовували на підставі предметної ознаки і стверджували, що основою надання медичної допомоги є договір і цей договір за своєю природою є цивілістичним. Другий підхід полягав у тому, що відносини медичного обслуговування є адміністративно-правовими. Так, Г.І. Петров включав такі відносини у сферу адміністративного права [4, с. 120].

Наступна концепція була сформована також за радянських часів і мала велику підтримку у наукових колах. Мова йде про визнання **медичного права** підгалуззю права соціального забезпечення. Така позиція обстоювалася В.С. Андрєєвим, В.А. Тарасовою, Р.І. Івановою та ін. Проте слід звернути увагу, що під предметом права соціального забезпечення розуміють групи суспільних відносин, які виникають у зв'язку з акумулюванням і розподілом коштів із соціальних фондів через систему

соціального забезпечення [5, с. 77]. Однак, за сучасних умов ринкової економіки, система відносин у сфері медичної діяльності набула нового забарвлення, є доволі складною та багатогранною і, на нашу думку, виходить за межі предмета права соціального забезпечення.

Останнім часом свого поширення набула концепція, згідно з якою **медичне право** розглядається як **комплексна галузь права**. Так, наприклад, З.С. Гладун вважає, що **медичне право** – це комплексна спеціалізована галузь права, яка являє собою зв'язану внутрішньою єдністю систему правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медико-санітарної допомоги та охорони здоров'я як окремої людини, так і населення в цілому [6, с. 66]. На думку Л.Н. Дешко, **медичне право** – це **комплексна галузь права**, яка включає сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності [7, с. 122]. І.Я. Сенюта стверджує, що **медичне право** як **комплексна галузь права** являє собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі надання медичної допомоги, яка застосовується з діагностичною, профілактичною, лікувальною і реабілітаційно-відновною метою з тим, аби забезпечити право людини на охорону здоров'я [8, с. 10]. Такі вчені, як С.Г. Стеценко, А.Н. Піщита, Н.Г. Гончаров у своїй праці «Очерки медицинского права» пропонують під **медичним правом** розуміти **комплексну галузь права**, яка включає сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності [9, с. 47]. Російський науковець Федорова М.Ю. відзначає, що відносини в одній сфері суспільного життя – **охороні здоров'я** – регулюються нормами різних галузей права. У зв'язку з цим **медичне право** можна вважати комплексним правовим утворенням [2, с. 13].

Отже, останній розглянутий нами підхід позиціонує **медичне право** як **комплексну галузь права**. Однак не всі науковці вважають таку позицію прийнятною, перш за все через невизнання комплексних галузей як таких. Доктрина про поділ всієї системи права на дві групи галузей – основні та

комплексні - вперше була висунута у 1947 році В.К. Райхером [10, с. 109]. Згодом ця ідея мала як своїх прибічників, так і опонентів. У 1957 році вищезазначена концепція була підтримана Ю.К. Толстим, який водночас стверджував, що **комплексні галузі права**, на відміну від основних, ніякого місця у системі права не займають, а їм відводиться тільки умовне місце залежно від цілей систематизації [11, с. 42-45]. Ідея відносно існування комплексних галузей права була також підтримана О.С. Иоффе та М.Д. Шаргородським, які, однак, теж не погоджувалися з твердженням В.К. Райхера стосовно того, що комплексні галузі можуть входити в систему права [12, с. 362-363].

На нашу думку, правову ясність щодо особливостей формування **комплексних галузей права** вніс С.С. Алексєєв, який стверджував, що з розвитком законодавства, обумовленого потребами економічних, а також соціально-політичних відносин, видаються комплексні акти, що стосуються цілих сфер соціального життя (господарство, охорона здоров'я, охорона та раціональне використання природних ресурсів). У таких випадках формуються комплексні галузі законодавства, в яких об'єднується юридично різномірний правовий матеріал, у результаті чого можуть скластися нові, відносно самостійні правові утворення. Вихідним є твердження С.С. Алексєєва про те, що ці утворення є комплексними в тому сенсі, що їх норми не пов'язані єдиним методом та механізмом регулювання, практично всі вони мають своє місце в основних галузях. Тобто юридичні норми, які входять у комплексні утворення, залишаються по своїм вихідним моментам у структурі основних галузей і на них поширюються їх загальні положення [13, с. 253-254].

Таким чином, проведений аналіз наукових позицій, на наш погляд, дозволяє стверджувати, що **медичне право**, як комплексне правове утворення, характеризується наявністю як власних норм, так і норм, що відносяться до інших основних галузей права - конституційного, адміністративного, цивільного, трудового, кримінального, фінансового і т. ін.

Конституція України закріплює право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, а також визначає гарантії його реалізації та пріоритетні напрямки розвитку. Норми адміністративного права врегульовують управління системою охорони здоров'я та встановлюють адміністративну відповідальність за порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм, за ухилення від медичного огляду чи медичного обстеження, за порушення встановлених законодавством вимог щодо заняття народною медициною (цілительством) тощо. Цивільне право регламентує право на **охорону здоров'я**, на медичну допомогу, на інформацію про стан свого здоров'я, на донорство та ін. Норми трудового законодавства регулюють питання робочого часу, часу відпочинку, охорони праці. Кримінальний кодекс України встановлює відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи.

З огляду на вищевикладене вважаємо, що **медичне право** – це **комплексна галузь права**, яка являє собою сукупність правових норм, що спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері медичної діяльності. Медичне право в Україні проходить складний шлях не стільки становлення та розвитку, скільки визнання на офіційному рівні. Тільки завдяки наполегливій та самовідданій праці вчених можемо спостерігати поетапне здобуття медичним правом власного місця у правовій системі. Починаючи з 2007 року, щорічно проводяться Всеукраїнські науково-практичні конференції з медичного права, успішно здійснює свою діяльність Всеукраїнська громадська організація "Фундація медичного права та біоетики України", видається журнал "Медичне право". Своєрідним підсумком проведеної багаторічної роботи, на нашу думку, є видання у 2008 році колективом авторів (Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я.) змістовного підручника "Медичне право України". Таким чином, не викликає сумніву значущість дослідження даної комплексної галузі, правовою основою формування якої є Конституція України.

Література:

1. Скомороха В. Права людини на охорону здоров'я, медичну допомогу, медичне страхування та конституційне правосуддя / В. Скомороха // Право України. – 2002. - № 6. – С. 3-9.
2. Федорова М.Ю. Медицинское право: учеб. пособие для вузов. / М.Ю. Федорова – М.: ВЛАДОС, 2003. -320 с.
3. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України: підручник/ Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. за заг. ред. д-р. юрид. наук, проф. С.Г. Стеценка. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. – 507 с.
4. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. / Н.Б. Болотіна – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Знання, 2008. – 663 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
5. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посіб. / Б.І. Сташків. – К.: Знання, 2005. – 405 с. - (Вища освіта ХХІ століття).
6. Гладун З.С. Проблеми формування галузі медичного права в Україні / З.С. Гладун // Вісник Львівського національного медичного університету. – 2005. - № 3. – С. 63-79.
7. Дешко Л. Про галузеву належність медичного права України / Л. Дешко // Право України. – 2006. - № 1. – С. 120-124.
8. Сенюта І.Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні: автореф. дис. к. ю. н. / І.Я. Сенюта. – Львів, 2006.
9. Стеценко С.Г. Очерки медицинского права. / Стеценко С.Г., Пищита А.Н., Гончаров Н.Г. – М.: ЦКБ РАН, 2004. – 172 с.
10. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. / В.К. Райхер. – М. – Л.: Изд. 1-я тип. Издательства АН СССР в Ленинграде, 1947. – 283 с.
11. Толстой Ю.К. О теоретических основах кодификации гражданского законодательства. / Ю.К. Толстой // Правоведение, 1957. - № 1. - С. 42-45.
12. Иоффе О.С. Вопросы теории права. / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский. - М.: Госюриздат, 1961. – 381 с.

13. Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т. I. / С.С. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1981. – 360 с.

Annotation. The article deals with the general theoretical characteristic of medical law as the complex branch of law and analyses its existing scientific positions as for their understanding and meaning.

Аннотация. В статье проведена общетеоретическая характеристика медицинского права как комплексной отрасли права, а также проведен анализ существующих научных позиций относительно его понимания и значения.